

VIRÁG GÁBOR

Az elnémított színház

A Topolyai Járási Népszínház (1949–1959)

1948-ban Nagy József párttitkár Újvidékre hívatta Dimitrijevic Marát. Azt bizonygatta neki, hogy Topolyának szüksége van egy színházteremre. Amikor egy évvel később már állt az épület, Nagy egy állandó társulat, egy félprofi alapon működő színház szervezésével bízta meg Marát. Hetven évvel ezelőtt, 1949. március 2-án tehát nemcsak színházterem, hanem színházavató is volt Topolyán. Megalakult ugyanis a Topolyai Járási Magyar Népszínház.

Tanulmányai során Mara belekóstolt a színházi életbe. Bécsben tanult, és ugyan nem fejezte be a színészképzőt, de egyrészt tehetséges volt, másrészt volt érzéke a színházcsináláshoz. A topolyai színház megteremtésében kulcsfontosságúnak bizonyult a szerepe. Ez kettős jelentésben értendő: a színház felépítésében és a színészi gárda összetartásában is múlhatatlan érdemei vannak.

A topolyai népszínház a semmiből indult. Az igazgatóvá kinevezett Mara járta a terepet, és odacsalogatta társulatához a kiszemelt színészjelölteket. Az első, akit levett a lábáról, Karna Margit volt, aki kosárlabda-reménységként indult. Mara tehetségkutató munkája révén került a színházhoz Nagygyellért János újságíró, a kőművessegéd Lőrincz Lajos és mások is. A színház másfél évig félhivatásosként működött: volt néhány fizetett színész, a többi pedig a helyi amatőrök közül verbuválták. Ha sok szereplőt mozgató darabot rendeztek, például a *János vitézt*, a *Mágnás Miskát* vagy *Az iglói diákokat*, akkor felléptek a műkedvelők is, többek között Schneider Dániel, Pressburger Andor, Krämer Rezső és Faragó Klári, akik mindvégig megmaradtak amatőrnek. Soha nem lett belőlük hivatásos színész, mégis olyan lelkesedéssel játszottak, hogy a színház fennállása alatt mindvégig az együtteshez tartoztak, sőt kiemel-

kedő teljesítményt nyújtottak, Schneider Dániel például főszerepeket is kapott. A társulatot egyik tagja, Nagygellért János így jellemezte: „Nem hiszem, hogy akad még egy olyan együttes, olyan munkaközösség, amelyben olyan teljes az összhang, mint itt nálunk. Hivatásunk iránti lelkesedésünket nem lohasztják le a művészvilágban szinte megszokott torzsalkodások, áskálódások, intrikák. Tökéletesen egybeforrt közösség vagyunk, amelynek minden tagja örül a másik sikerének, eredményének és a maga részéről hozzájárul, hogy sikert arathasson.”

A topolyai színészeknek nem volt szakmai képezésük, hiszen ekkoriban nem létezett országos szinten magyar nyelvű színészképzés, a káderproblémákra ezért saját berkeikben igyekeztek megoldást találni. A rendező továbbképzést tartott a színpadi beszédről és mozgásról, a maszk elkészítéséről és egyéb, szakmába vágó kérdésekről. A társulati munkát kezdetben a rendezőhiány gátolta. Tiszteletdíjasként szerződötték Garai Bélát, a szabadkai Népszínház rendezőjét, aki magával hozott Szabadkáról néhány színészt, többek között Sinkó Istvánt és a Mohai házaspárt. A kellékeket is innen-onnan szedegették össze, de kaptak ajándékba is. Az egyik előadáshoz a helybeli temetkezési vállalatól kértek kellékeket. A színház zenekarának karnagya Kovács István volt, az énekkar pedig az iparos dalárda tagjaiból állt össze.

Ebből is érzékelhető, hogy a topolyai népszínház sajátos együttes volt, amely valahol az amatőr szintársulat és a hivatásos, teljes apparátussal dolgozó nagyszínház között foglalt helyet. Mint ilyen, magán viselte mindkét típus jellegzetességeit, ugyanakkor azonban nem volt azonos egyikkel sem, sajátos stílust képviselt a kettő között. Szervezetileg a hivatásos színjátszók kis száma jellemezte. A színháznak 1951-ben tizenhárom fizetett alkalmazottja volt, tizen közülük színészként dolgoztak. Ez a tizenhárom személy végezte az összes művészeti, adminisztratív és technikai teendőt a színház körül.

A színház személyzeti és szervezeti struktúrája döntően befolyásolta, sőt meghatározta működésének irányát mind műsorpolitikai, mind pedig művelődéspolitikai tekintetben. A repertoár összeállításánál ez a kevés szereplővel operáló darabok előtérbe helyezését jelentette, melyek nemcsak a színház kamarajellegét erősítették, hanem a tájolást is meg-

könnyítették. A topolyai népszínház ugyanis tájoló színház volt: kötelező volt a vidéket járnia, szigorúan megszábták, a járás falvaiban hány előadást kell tartania. Ennek köszönhetően fennállása során a társulat eljutott Vajdaság szinte minden magyarlakta településére. Ebben a küldetésében segítette a szintén 1949-ben induló Újvidéki Rádió is: 1951-ben a színház két előadása helyszíni közvetítésként került adásba, 1954. június 9-én pedig alkalom adódott arra, hogy a távolabbi közönség is megismerkedhessen a topolyai színház művészeinek produkciójával. A szerda esti drámai terminusban a társulat tagjai mutatkoztak be a hallgatónak. 1954. november 24-én a társulat Újvidéken vendégszerepelt: Kvazimódó Braun István *Magdics-ügy* című, háromfelvonásos színművével léptek fel. A székvárosi előadás érdekessége – lévén szerdai nap – az volt, hogy a rádió a helyszínről közvetítette.

A repertoár eléggé tarka volt, szerepelt benne operett, vígjáték, tragédia, játszottak Ibsent, Molière-t, Arthur Millert, Krležát, Sartre-t, Molnár Ferencet, Nušićot, meg a korszak néhány sikerdarabját. Összesen nyolcvan előadást mutattak be. Időközben a rendező, Garai Béla elment, helyébe Pataki László jött, de őt is csak tiszteletdíjasan alkalmazták. 1957-ben érkezett a társulathoz a Belgrádban filmrendezői szakon végzett Lányi István, az ő működése idején változott meg a színház műsora.

1958-ban Lányi István Anne Frank naplójából rendezett előadást. A darabot a jugoszláv színpadokon is ez idő tájt kezdték el játszani, tehát nagyon friss rendezés volt. A topolyaiak ezzel neveztek be a nagybecskereki színházi fesztiválra, és ott Anne Frank alakításáért Süveges Eta megkapta a legjobb színésznőnek járó díjat. Ennek a sikernek tudható be, hogy a színmű hangjáték változatát is bemutatták az Újvidéki Rádióban.

Lányi legmerészebb vállalkozása kétségkívül Shakespeare *Hamletjének* színrevitele volt. A közönség a dráma leegyszerűsített változatát láthatta, emiatt sokan támadták a rendezőt, az előadás viszont óriási siker és színháztörténeti szenzáció volt. A bemutatót megnézte a belgrádi angol nagykövetség néhány dolgozója is, és az egyikük úgy nyilatkozott a munkahelyén, hogy Topolyán a farmerek Shakespeare-t játszanak.

A színház 1959 áprilisában a *Hamlet* premierjével ünnepelte fennállásának tizedik évfordulóját. A jubileumról csupán a *7 Nap* emlékezett meg:

„Ez a maroknyi együttes vonaton vagy autóbuszson, szekéren vagy gyalog eljutott mindenhová. Ezer előadást adott tíz év alatt, és több mint negyedmillió ember nézte végig játékát. Játszott nagyszínpadon, tanyai dobogón – valami hihetetlen lelkesedés vitte mindig tovább, mindig a nagyobb föladatok felé. Mert a topolyai népszínház a vállalkozások színháza. Olyan együttes, amit nem rettent meg a feladat nagysága, még akkor sem, ha történetesen abban a pillanatban, amikor megoldására vállalkozik, még nem ért föl hozzá.”

Az ünnepelő színházat Dévics Imre derűs optimizmussal köszöntötte, miközben már tornyosultak a társulat fölött a közelgő vihar felhői. Köszöntőjében „kultúrpolitikánk egyetemes sikereként” értékelte a topolyai színház alapítását: „Csupán egy évtized múlt el, s ennyi idő alatt senki sem teremthet valami csodát. Főleg nem színházban. Ennyi idő még csak nem is jubileum. Inkább számadás, visszapillantás lehet – erőgyűjtés újabb távlatok elé.

Mégis mindannyian büszkék vagyunk erre a tíz évre. Mégis mindannyian tudjuk, hogy kultúrpolitikánk egyetemes sikere testesült meg a színház alapításában. Nekünk benne vált valósággá sok-sok jelszavunk, ami azelőtt csak ábrándunk lehetett.

Azóta ezer előadás nem kevesebb mint negyedmillió nézőjének mosolyából-könnyéből font dús csokrot az a tizenegynéhány tagot számláló együttes. Azóta százezrek tapsoltak szerte Vajdaságban színházunknak, mert az eljutott tartományunk legeldugottabb zugába is. Fáradhatatlan lelkesedéssel vitték a szép szót. Akadályt nem ismertek. Dermesztő hidegben, elviselhetetlen hőségben, vonaton vagy autóbuszson, szekéren vagy gyalog, de eljutottak mindenhová.

Ezért már rég mindannyiunk – egész Vajdaság – színháza a topolyai Járasi Népszínház.

Mielőtt ismét felgördülne a függöny, mielőtt ezrek jókívánságaival a tarsolyában, új sikerek reményében útnak indítanánk színházunkat, álljunk meg egy pillanatra. Noha mindannyian tudjuk, hogy színházunk alapítása természetszerű függvénye társadalmi rendszerünk alkotó jellegű sajátosságainak, noha mindannyian fel tudjuk mérni, hogy abban meddig terjedhet az egyén szerepe – mégis elismerésünket és tiszteletünket érdemelték ki azok, akik nemcsak példás odaadással tevékenykedtek az el-

múlt tíz év alatt, hanem akik nélkül elképzelhetetlen volt ez az intézmény." Ez volt az utolsó ünnepi köszöntő, az utolsó felemelt pohár, amibe már mérget csöppentettek. Mert a *Hamlet* ünnepi bemutatójára érkező szabadkai pártfunkcionáriusok finnyáskodva néztek körül, és „megkérdezték tőlünk, színésztől, hogy ilyen körülmények között lehet-e színházat működtetni. A színpad parányi, a világosítópark hihetetlenül szegényes, az öltözőkben alig férnek el a szereplők, minden olyan... olyan semmilyen. Mi akkor még nem sejtettünk semmit. Nem tudtuk, hogy az ünnep óriási hátrányunkra szolgál” – írta később Barácius Zoltán.

Hatvan éve, 1959. szeptember 27-én jelent meg az első sajtóközlemény az új, egységes vajdasági magyar színház létesítéséről. A Vajdasági Kommunista Szövetség Tartományi Bizottságának javaslatára 1960. január 1-jével egyesült a szabadkai, zentai és a topolyai járás. A hivatalos indoklás szerint az egyesülés a közös érdekű kulturális ügyek rendezését is megkövetelte. Ide tartozott a színházak kérdése, így a két magyar népszínházat, a topolyait és a szabadkait egyesíteni kellett azzal a céllal, hogy a „jugoszláviai színjátszás újabb lendületet kapjon”.

Dimitrijevic Mara a színház megszüntetésére emlékezve így nyilatkozott: „Életemben kétszer sírtam. Először családi okokból. Másodsor, amikor Nagy József közölte velem, alapos megfontolás után úgy döntöttek, hogy Topolyán lehúzzák a függönyt, és a szereplőgárdát átvezénylik Szabadkára. A leányom mindig azt mondogatta, hogy nekem két gyermekem van. Az egyik ő, Mila, a másik a színház. Melyiket szerettem jobban, nem tudom, de mindkettőt elvesztettem. A lányom Amerikába távozott, a színészeim széjjelfutottak a szélrózsa minden irányába.”

Hivatalosan a két színház egyesüléséről beszéltek: „Az első napokban valóban alázatos hangon a színház érdemeit méltatták, és missziójának értelmét kutatták, de az az igazság, hogy a Szabadkai Népszínházba senkit sem akartak felvenni. Csak én tudom, milyen volt a véleménye a Szabadkai Népszínház igazgatóságának és a művészeti bizottságnak a színészeimről. Ilyen előzmények után azt is rebesgették, hogy én leszek a Népszínház igazgatója. Szörnyű. Az emberbe kést döftek minden oldalról. Egyszerre magamra maradtam. A mór megtette a kötelességét, a mór mehet!” – nyilatkozta Dimitrijevic Mara.

*A szöveg a Vajdasági Színházmúzeum és Topolya Község Múzeuma közös,
Volt egyszer egy színház című tárlatának megnyitóján hangzott el Topo-
lyán, 2019. december 27-én.*

Számunk szerzői

BERÉNYI Emőke (1986) szerkesztő, kritikus

DÖBREI Dénes (1961) táncos, koreográfus, színész

DRUBINA Orsolya (1988) teatrológus

GÓLI Kornélia (1981) dramaturg, tanár

KOVÁCS Frigyes (1955) színész, rendező

MOLNÁR Edvárd (1976) fotóművész

PATÓCS László (1986) író, szerkesztő, kritikus

PRESSBURGER Csaba (1976) újságíró, kritikus

SZÁSZ Csongor (1979) operatőr, rendező

SZELES Réka (1998) egyetemi hallgató

SZÖGI Csaba (1975) író, költő, újságíró

URBÁN András (1970) rendező, színiigazgató

VIRÁG Gábor (1940) helytörténész